

ΠΑΤΡΙΣΙΑ
ΡΟΜΠΕΡΤΣ-ΜΙΛΕΡ

ΔΗΜΑΓΩΓΙΑ ΚΑΙ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

*Ένας επίκαιρος οδηγός για όλους όσοι ενδιαφέρονται
για την ποιότητα και τον χαρακτήρα της δημοκρατίας μας.*

Janet M. Atwill, Καθηγήτρια Ρητορικής,
Πανεπιστήμιο του Τενεσί

ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ: DEMAGOGUERY AND DEMOCRACY

Από τις Εκδόσεις The Experiment, Νέα Υόρκη 2017

ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: Δημαγωγία και δημοκρατία

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: Patricia Roberts-Miller

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Σέβυ Στυριδογιαννάκη

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Φίλια Μπουγιούκου

ΣΥΝΘΕΣΗ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Βίκυ Αυδή

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Μερσίνα Λαδοπούλου

© Patricia Roberts-Miller, 2017

Published by arrangement with Algonquin Books of Chapel Hill,
a division of Workman Publishing Company, Inc., New York,
on behalf of The Experiment, LLC.

© Εικόνας εξωφύλλου: MaryMo/Shutterstock

© ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα 2018

Πρώτη έκδοση: Φεβρουάριος 2018

Έντυπη έκδοση ISBN 978-618-01-2378-4

Ηλεκτρονική έκδοση ISBN 978-618-01-2379-1

Τυπώθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρτιού.

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής αδείας του εκδότη κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, διανομή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση, παρουσίαση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευσή του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.

Έδρα: Τατοΐου 121, 144 52 Μεταμόρφωση

Βιβλιοπωλείο: Εμμ. Μπενάκη 13-15, 106 78 Αθήνα

Τηλ.: 2102804800 • fax: 2102819550 • e-mail: info@psychogios.gr

www.psychogios.gr • <http://blog.psychogios.gr>

PSICHOGIOS PUBLICATIONS S.A.

Head Office: 121, Tatoiou Str., 144 52 Metamorfossi, Greece

Bookstore: 13-15, Emm. Benaki Str., 106 78 Athens, Greece

Tel.: 2102804800 • fax: 2102819550 • e-mail: info@psychogios.gr

www.psychogios.gr • <http://blog.psychogios.gr>

**ΠΑΤΡΙΣΙΑ
ΡΟΜΠΕΡΤΣ-ΜΙΛΕΡ**

**ΔΗΜΑΓΩΓΙΑ
ΚΑΙ
ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ**

Μετάφραση: Σέβυ Σπυριδογιαννάκη

*Στους φοιτητές μου, παλιούς,
τωρινούς και μελλοντικούς*

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	9
I. Δημοκρατικός διάλογος	19
II. Πώς ορίζεται η δημαγωγία.....	31
III. Τι είναι η δημαγωγία.....	41
IV. Πώς λειτουργεί η δημαγωγία	45
V. Δημαγωγία: μια περιπτωσιολογική μελέτη	75
VI. Η κουλτούρα της δημαγωγίας	85
VII. Τι κάνουμε;	101
Παραθέματα και προτεινόμενα έργα	139
Ευχαριστίες	143

Εισαγωγή

Είναι κοινός τόπος ότι ζούμε σε μια εποχή δημαγωγών, όπως επίσης ότι οι δημαγωγοί είναι επιτυχημένοι γιατί παραπλανούν τα κορόιδα και τα «πρόβατα» μέσα από προφανώς εκμαυλιστικές κι ανέντιμες πρακτικές και παράλογη ρητορική. Οι δημαγωγοί τούς εξαπατούν. Είμαστε όλοι σύμφωνοι ως προς αυτό το σημείο. Απλώς διαφωνούμε με αυτούς, μιας και εκείνοι οι αδαείς ανόητοι θεωρούν πως οι δημαγωγοί εξαπατούν εμάς! Φυσικά και όχι. Αυτή η κατηγορία απλώς καταδεικνύει ότι τρώνε κοντόχορτο. Οι δικοί μας ηγέτες είναι έντιμοι (αν και καμιά φορά σφάλλουν), έχουν καλές προθέσεις και είναι αυθεντικοί. Οι δικοί τους ηγέτες είναι ψεύτες, κακόβουλοι και χειριστικοί. Και βρισκόμαστε σε φρικτή κατάσταση τώρα, γιατί η πολιτική μας σκηνή κυριαρχείται από τους δικούς τους δημαγωγούς.

Η υποκείμενη αφήγηση είναι ότι η πολιτική μας κουλτούρα έχει υποστεί ζημιά επειδή έχει εμφανιστεί ένας δημαγωγός και παραπλανά τα πλήθη. Αν δεχτούμε αυτή την αφήγηση (η οποία στην πραγματικότητα δεν αντέχει εξονυχιστική εξέταση), τότε προσπαθούμε να επιλύσουμε το πρόβλημα της δημαγωγίας με τρόπους που την επιδεινώνουν: Απαιτούμε την εξυγίανση της δημόσιας σφαίρας μας από τους δημαγωγούς τους, συχνά με πολύ δημαγωγικούς τρόπους. Η αφήγηση αυτή μας παραπλανά, γιατί αντιστρέφει το αίτιο και το αιτιατό. Η δημαγωγία δεν υπάρχει στην κουλτούρα μας επειδή ένας δημαγωγός ήρθε στην εξουσία: όταν η δημαγωγία γίνεται ο συνήθης τρόπος συμμετοχής στον δημόσιο διάλογο, τότε είναι ζήτημα χρόνου να εμφανιστεί ένας δημαγωγός. Συνεπώς, αυτό το βιβλίο δε μιλάει για τον δημαγωγό αλλά για τη δημαγωγία – πώς λειτουργεί, πώς μπορούμε να την περιγράψουμε και να την αναγνωρίσουμε, πώς καλοί άνθρωποι καταλήγουν να στηρίζονται στη δημαγωγία και τι μπορούμε να κάνουμε γι' αυτό.

Ο πολιτικός διάλογος στην Αμερική άρχισε να με απασχολεί όλο και πιο πολύ τις μέρες που προηγήθηκαν της εισβολής στο Ιράκ. Την περίοδο εκείνη η δημαγωγία έγινε η κυρίαρχη προσέγγιση στον δημόσιο

διάλογο και αναπαρήγαγε τη ρητορική μιας άλλης τραγωδίας από το παρελθόν μας, όταν πάρα πολλές σημαίνουσες πολιτικές προσωπικότητες είχαν στρατευτεί στην υπεράσπιση της δουλείας. Είναι εύκολο, σήμερα, να λέμε ότι ήταν λάθος τόσοι πολλοί έξυπνοι άνθρωποι να υποστηρίζουν τη δουλεία. Και είναι ακόμα πιο άβολο να παραδεχτούμε ότι αυτοί οι άνθρωποι υπερασπίζονταν τη δουλεία βάσει συστημάτων πεποιθήσεων που πολλοί από εμάς εξακολουθούμε να έχουμε: ότι η χριστιανική θρησκεία είναι ηθική, ότι ο ρόλος της κυβέρνησης είναι η διατήρηση της τάξης, ότι τα άτομα που είναι οικονομικά επιτυχημένα είναι κατά κάποιον τρόπο καλύτερα από αυτά που είναι αποτυχημένα, ότι η κυβερνητική παρέμβαση είναι κακή, εκτός απ' όταν δεν είναι κακή. Ωστόσο, το γεγονός παραμένει, πολλοί έξυπνοι άνθρωποι όντως υπερασπίστηκαν τη δουλεία βασίζόμενοι σε αυτούς τους λόγους.

Η υπεράσπιση της δουλείας δεν αφορούσε κάποια εξωτερική πραγματικότητα επαληθεύσιμων γεγονότων, αλλά μια εναλλακτική «πραγματικότητα» – μια πραγματικότητα που δημιουργήθηκε από ισχυρούς και ευυπόληπτους υπερασπιστές της δουλείας. Για να δώσουμε απλώς ένα παράδειγμα: Το 1835, φημολογήθηκε ότι η Αμερικανική Εταιρεία Κατά της Δουλείας εί-

χε κατακλύσει τον Νότο με αντίτυπα ενός συγκεκριμένου φυλλαδίου (δεν το είχε κάνει). Όταν η Αγγλίδα συγγραφέας Χάριετ Μάρτινο ταξίδεψε στην περιοχή, ρώτησε διάφορους ανθρώπους αν το είχαν δει, και δε βρήκε κανέναν, αν και όλοι συμφωνούσαν ότι ο Νότος είχε κατακλυστεί. Ο επιφανής συγγραφέας Γουίλιαμ Γκίλμορ Σιμς καταδίκασε το επιχείρημά της ως εμφανώς εσφαλμένο γιατί αυτή είχε πιστέψει τους υπέρμαχους της κατάργησης της δουλείας, τους οποίους ο ίδιος αντιπαθούσε και δε σεβόταν, αντί να πιστέψει τα «πρώτα ονόματα της χώρας μας» (τουτέστιν, τους πιο ισχυρούς ανθρώπους του Νότου).^{*} Ο Σιμς δεν ισχυριζόταν ότι αυτά τα «πρώτα ονόματα» είχαν δει τα φυλλάδια (ούτε τα υψηλού κύρους άτομα με τα οποία είχε μιλήσει η Μάρτινο): έλεγε ότι η Μάρτινο θα έπρεπε να έχει πιστέψει τη δική τους εκδοχή επειδή ήταν άτομα τα οποία σεβόταν ο Σιμς. Για τον Σιμς, η αλήθεια προσδιορίζεται από την ταυτότητα των ατόμων που ισχυρίζονται κάτι, και μπορείς να απορρίψεις οποιονδήποτε ισχυρισμό απλώς βάσει του ποιος προβάλλει το επιχεί-

^{*} William Gilmore Simms, *Slavery in America: Being a Brief Review of Miss Martineau on That Subject* (Πίτσμοντ: T.W. White, 1838), 19.

ρημα. Τα επιχειρήματα υπέρ της δουλείας δεν ήταν πραγματιστικές ή ηθικές συζητήσεις σχετικά με τις όψεις της δουλείας· ήταν ισχυρισμοί επί αφηρημένων ταυτοτήτων (Ο Σκλάβος, Ο Ιδιοκτήτης Σκλάβων, Ο Υπέρμαχος της Κατάργησης της Δουλείας) και ασκήσεις αφοσίωσης στον Νότο. Αυτό ήταν δημαγωγία.

Η συζήτηση για το αν πρέπει να γίνει εισβολή στο Ιράκ έφερε ενοχλητικές ομοιότητες με τη συζήτηση για τη δουλεία – όχι τόσο ως προς το τι υποστήριζε ο κόσμος, αλλά ως προς τις υποθέσεις (και ενίοτε τους ισχυρισμούς) που έκαναν για το πώς να συζητούν και πώς να λαμβάνουν πολιτικές αποφάσεις. Η αντιπαράθεση αφορούσε την αφοσίωση και την ταυτότητα. Αντί να συνδυάζουν τα επιχειρήματα και τα στοιχεία που προβάλλονταν, πολλοί απέριπταν ισχυρισμούς με βάση το ποιος τους προέβαλλε, και η διαφωνία εκλαμβανόταν ως προδοσία. Αυτό ήταν δημαγωγία. Υπήρχαν δύο βασικά επιχειρήματα υπέρ της εισβολής στο Ιράκ. Το ένα ήταν ότι ο Σαντάμ Χουσεΐν αποτελούσε επικείμενη απειλή για τις Ηνωμένες Πολιτείες (σε πολλούς θύλακες ενημέρωσης θεωρούνταν πως αυτός ήταν πίσω από την τρομοκρατική επίθεση της 11ης Σεπτεμβρίου) και ότι η αλλαγή καθεστώτος (που θα καθίστατο δυνατή μέσω μιας εισβολής) ήταν η μοναδική πιθανή απάντη-

ση στην απειλή αυτή, και ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες μπορούσαν να επιτύχουν αυτή την αλλαγή καθεστώτος γρήγορα και εύκολα. Το άλλο επιχείρημα είχε να κάνει με το ίδιο το επιχείρημα. Χαρακτήριζε οποιοδήποτε επιχείρημα είχε να κάνει με την πολιτική (κατά πόσο, πράγματι, το Ιράκ διέθετε όπλα μαζικής καταστροφής και κατά πόσο η αλλαγή του καθεστώτος μπορούσε να επιτευχθεί μέσω μιας εισβολής) περιττό, έωλο, προδοτικό, και ενδεχομένως ακόμα και εσκεμμένα κακόβουλο, μιας και η σωστή πορεία δράσης ήταν τόσο προφανής. Μεγάλα μέσα μαζικής ενημέρωσης δαιμονοποίησαν τη διαφορετική άποψη. Σε μια δημοκρατία.

Όπως αποδείχτηκε, οι διαφωνούντες και οι σκεπτικιστές είχαν δίκιο όσον αφορά τους ισχυρισμούς για τα όπλα μαζικής καταστροφής, την υποτιθέμενη σχέση ανάμεσα στην επίθεση της 11ης Σεπτεμβρίου και το Ιράκ και την εφαρμοσιμότητα των σχεδίων μας. Στη συνέντευξη Τύπου της 22ας Αυγούστου, ο Τζορτζ Μπους παραδέχτηκε ότι δεν υπήρχαν όπλα μαζικής καταστροφής στο Ιράκ, ότι το Ιράκ δεν είχε δεσμούς με την Αλ Κάιντα και ότι δεν είχε ανάμειξη στην επίθεση της 11ης Σεπτεμβρίου. Το γεγονός ότι διαψευστήκαμε ως προς αυτό το πρώτο επιχείρημα, για το Ιράκ, θα έπρεπε να μας έχει κάνει όλους πιο επιφυλακτικούς ως προς

το δεύτερο επιχείρημα, για το επιχείρημα. Όμως, η πλειονότητα των ΜΜΕ, των αναλυτών και των πολιτικών που είχαν επιμείνει στην *προφανή* εγκυρότητα αυτών των (πλέον ομολογουμένως εσφαλμένων) ισχυρισμών δεν έχουν παραδεχτεί ότι έκαναν λάθος που υποστήριξαν τη φήμωση της αντίθετης άποψης και της κριτικής, ούτε έχουν ανακαλέσει τις κατηγορίες τους περί προδοσίας και απιστίας. Δεν έχουν σταματήσει να παρυσιάζουν πολιτικά ζητήματα ως αντιμαχίες μηδενικού αθροίσματος ανάμεσα στους προφανώς καλούς (εμάς) και τους προφανώς κακούς (αυτούς). Ανακάλεσαν την απόφαση να εισβάλουν, αλλά δεν ανακάλεσαν τη δημαγωγία που τους οδήγησε μέχρι εκεί.

Αυτή δεν είναι η συμβατική θεώρηση της δημαγωγίας. Παραδοσιακά, η δημαγωγία έχει να κάνει με το πάθος, τον συναισθηματισμό, τον λαϊκισμό και τον εκμαυλισμό του πλήθους. Με το να σκεφτόμαστε τη δημαγωγία με αυτό τον τρόπο ενδέχεται να μην το παρατηρήσουμε όταν πειθόμαστε από τη δημαγωγία και την προάγουμε γιατί μας παρέχει κριτήρια που μας επιτρέπουν να δούμε μόνο τη *δική* τους δημαγωγία. Προκειμένου να είναι χρήσιμος ο όρος δημαγωγία, πρέπει να εμπεριέχει κριτήρια που μπορούν να εφαρμοστούν και σ' εμάς και σ' αυτούς.

Η δημαγωγία έχει να κάνει με την ταυτότητα. Λέει ότι περιπλοκά πολιτικά ζητήματα μπορούν να αναχθούν στο δίπολο εμείς (καλοί) κατά αυτών (κακοί). Λέει ότι οι καλοί άνθρωποι αναγνωρίζουν πως υπάρχει μια κακή κατάσταση, ενώ οι κακοί άνθρωποι όχι· συνεπώς, για να αποφασιστεί ποια είναι η καλύτερη πολιτική ατζέντα, λέει ότι πρέπει να σκεφτόμαστε αποκλειστικά με βάση το ποιος είναι σαν εμάς και ποιος όχι. Στην αμερικανική πολιτική, παίρνει τη μορφή Ρεπουμπλικάνος κατά Δημοκράτη ή «συντηρητικός» κατά «φιλελεύθερου». Αυτός ο πολωτικός και φραξιονιστικός τρόπος να προσεγγίζουμε τον δημόσιο διάλογο στην πραγματικότητα εγγυάται δημαγωγούς, σε όλα τα θέματα και προς πάσα κατεύθυνση. Η δημαγωγία αποτελεί σοβαρό πρόβλημα, καθώς υπονομεύει την ικανότητα μιας κοινότητας να καταλήγει σε λογικές πολιτικές αποφάσεις και τείνει να προάγει ή να δικαιολογεί τη βία· ωστόσο αυτή καθ' εαυτήν η δημαγωγία σπανίως εκδηλώνεται ως συνέπεια ενός ατόμου που, με «μαγικό τρόπο», είναι φορέας μιας κουλτούρας σε έναν διαφορετικό κόσμο. Η δημαγωγία δεν έχει να κάνει με το τι κάνουν οι πολιτικοί· έχει να κάνει με το πώς εμείς, ως πολίτες, συζητάμε, επιχειρηματολογούμε και ψηφίζουμε. Ως εκ τούτου, το να μειώ-

σουμε τον βαθμό εξάρτησης της κουλτούρας μας από τη δημαγωγία είναι δικό μας πρόβλημα, και έγκειται σε εμάς να το λύσουμε.

Πρόκειται για περίπλοκη –και άβολη– συζήτηση, η οποία είναι αναγκαίο να ξεκινήσει με μια συζήτηση για το πώς πρέπει να είναι ο δημόσιος διάλογος σε μια δημοκρατία, πώς πρέπει να ορίσουμε τη δημαγωγία, πώς λειτουργεί, με τι μοιάζει η κουλτούρα της δημαγωγίας και τι μπορούμε να κάνουμε γι' αυτό.

I. Δημοκρατικός διάλογος

Υπάρχει η τάση να μιλάμε σαν η πολιτική ταυτότητας να είναι καινούργιο φαινόμενο, ωστόσο ανέκαθεν υπήρχαν άνθρωποι που ήθελαν να ανάγουν την πολιτική σε θέμα ταυτότητας. Άνθρωποι απ' όλο το πολιτικό φάσμα συχνά επιμένουν ότι έχουμε τη δυνατότητα να δεχτούμε ή να απορρίψουμε ένα επιχείρημα καθαρά βάσει του ατόμου που το προβάλλει, πράγμα που σημαίνει ότι ο υποστηρικτής (ή επικριτής) είναι είτε «φιλελεύθερος» είτε «συντηρητικός».

Αυτή η αναγωγή σύνθετων πολιτικών ζητημάτων στο αν είναι καλύτεροι οι φιλελεύθεροι ή οι συντηρητικοί έχει τέσσερις ανησυχητικές συνέπειες.

1. Μπορεί να φαίνεται ότι κάποιος αποστασιοποιείται από τη συζήτηση και παίρνει «αντικειμενική»

στάση λέγοντας απλώς ότι «και οι δύο πλευρές είναι εξίσου κακές». Αυτό ανάγει τη σύνθετη έννοια «αντικειμενικός» σ' ένα αόριστο «όχι εμφανώς οπαδός». Μπορεί να είναι μια πολύ μεροληπτική δήλωση (π.χ., το σύνηθες σχόλιο ότι οι υποστηρικτές της δουλείας και οι ιδιοκτήτες σκλάβων ήταν «εξίσου κακοί»): μπορεί και να μην είναι. Το να λες ότι και οι δύο πλευρές είναι εξίσου κακές δεν είναι αντικειμενικό· είναι απλώς κάτι που λες για να κάνεις τους άλλους να πιστέψουν ότι είσαι αντικειμενικός. Δεν μπορεί να είναι τίποτα περισσότερο από μια δικαιολογία για να μην αναμειχθείς.

2. Οι οπαδοί θα προσπαθήσουν να επικαλεστούν την ιδέα ότι στην πραγματικότητα οι πολιτικές συζητήσεις έχουν να κάνουν με το ποια ομάδα είναι η καλύτερη προκειμένου να απομακρύνουν την κριτική από την ομάδα τους. Ενδεχομένως να φαίνεται ότι η κριτική εναντίον μας μπορεί να αντικρουστεί με την επισήμανση ότι «και η άλλη πλευρά κάνει το ίδιο πράγμα». Αλλά το κατά πόσο και η άλλη πλευρά το κάνει είναι σχετικό μόνο αν συζητάμε για το ποια πλευρά είναι καλύτερη, όχι ποιες πολιτικές είναι καλύτερες.

3. Το βασικό πρόβλημα είναι ότι δε συζητάμε για πολιτικές· συζητάμε για ταυτότητες, και ως εκ τούτου ο συμβιβασμός δε θεωρείται ποτέ μια έντιμη συνειδητοποίηση ότι οι άλλοι μπορεί να έχουν κάποιες εύλογες ανησυχίες. Είναι, στην καλύτερη περίπτωση, μια μακιαβελική στρατηγική που μας επιβάλλεται με το ζόρι από την κακή ομάδα.
4. Το να χάνεις μια πολιτική συζήτηση τη σημερινή εποχή ενέχει μεγαλύτερο ρίσκο. Δεν έχει να κάνει μόνο με το εάν έπεισες κάποιον για τα πλεονεκτήματα της πολιτικής σου, αλλά εάν είσαι καλός άνθρωπος.

Η δημοκρατία είναι ένα πολύ παλιό πολιτικό μοντέλο, δύομισι χιλιάδων χρόνων για την ακρίβεια. Οπότε υπάρχουν πολλές πληροφορίες για τις δημοκρατίες – σε τι είναι καλές, σε τι είναι κακές, πότε επιτυγχάνουν, γιατί αποτυγχάνουν. Υπάρχουν δύο διαφορετικά είδη χαρακτηριστικών που επισημαίνουν οι μελετητές των δημοκρατιών: τα δομικά και τα ρητορικά. Από δομικής άποψης, οι δημοκρατίες επιτυγχάνουν όταν υπάρχει μια ισχυρή μεσαία τάξη, η αστυνομία και ο στρατός είναι διακριτά όργανα και τελούν υπό τον έλεγχο των

πολιτών, η τήρηση της νομιμότητας γίνεται αντιληπτή ως ένα τεστ «αμεροληψίας» που εφαρμόζεται σε όλες τις ομάδες, η κυβέρνηση οφείλει να σέβεται ένα είδος «ιδιωτικού» χώρου μέσα στον οποίο δε θα εισβάλλει *παρά μόνον* αν κινδυνεύει το δημόσιο συμφέρον, και ο κόσμος εξαγριώνεται αν τα πολιτικά πρόσωπα –είτε πρόκειται για τους δικούς τους επιλεγμένους αντιπροσώπους ή για τους αντιπροσώπους των *άλλων*– δείχνουν να είναι ανέντιμα ή άδικοι. Αν ο κόσμος αποφασίσει ότι βρισκόμαστε σ' ένα παιχνίδι μηδενικού αθροίσματος –όσο πιο πολύ επιτυγχάνουν *αυτοί*, τόσο πιο πολύ χάνουμε *εμείς*, και πρέπει να εξοργιζόμαστε για τυχόν σφυρίγματα εναντίον μας και να ζητωκραυγάζουμε για τυχόν σφυρίγματα εναντίον τους–, τότε η δημοκρατία χάνει.

Η δημοκρατία εξαρτάται από τη ρητορική – από το ότι οι άνθρωποι συζητούν επιχειρηματολογώντας και προσπαθούν να πείσουν ο ένας τον άλλο. Αλλά, όπως όλοι γνωρίζουμε, δεν είναι όλοι οι τρόποι συζήτησης ίδιοι, και, ως εκ τούτου, ανέκαθεν υπήρχαν αντιπαράθεσεις σχετικά με το ποια είδη ρητορικής είναι καλά και ποια επιβλαβή. Κι όπως και με τα δομικά χαρακτηριστικά παραπάνω, υπάρχουν κάποιες γενικές αρχές που αφορούν τις καλές ρητορικές πρακτικές πάνω στις

οποίες οι άνθρωποι έχουν συμφωνήσει. Βασικά, ο δημόσιος διάλογος που αφορά την πολιτική (ποιες ενέργειες πρέπει να ακολουθήσουμε) θα πρέπει να ευνοεί την ενσωμάτωση, τη δικαιοσύνη, την υπευθυνότητα, τον αυτοσκεπτικισμό και τις «στάσεις» (ή «stock issues»).*

Ο κανόνας της ενσωμάτωσης, όπως καθεμία από αυτές τις αρχές, είναι την ίδια στιγμή τόσο απλός όσο και περίπλοκος. Στη συζήτηση θα πρέπει να μετέχουν όλα τα άτομα που διαθέτουν συναφείς πληροφορίες, διάφορες οπτικές και, στον βαθμό που αυτό είναι εφικτό, εκείνοι που θα επηρεαστούν περισσότερο. Όσο είναι δυνατό, προσπαθούμε να μη βασιζόμαστε σε εκδοχές

* «Στάσεις» είναι ο πληθυντικός του «στάσις». Στη ρητορική, «στάσις» σημαίνει το σταθερό σημείο από το οποίο εξαρτάται η διαφωνία. Είναι σαν τον μεντεσέ της πόρτας – αν δεν υπάρχει μεντεσές, τότε η πόρτα πέφτει από τον τοίχο, ή δεν μπορεί να κουνηθεί καθόλου. Αν διαμαρτύρεσαι σε μια συνάδελφο ότι πετάει πράγματα στους πελάτες σου, και γι' αυτό αποτυγχάνει η δουλειά σου, και αυτή απαντάει με ένα «Ναι, αλλά εσύ ψήφισες έναν παρανοϊκό που κλοτσάει κουτάβια», τότε εσείς οι δύο έχετε διαφορετικές στάσεις. Εσύ χρησιμοποιείς τη στάση τού τι βοηθάει και τι βλάπτει τη δουλειά, κι αυτή χρησιμοποιεί τη στάση τού ποιος από τους δυο σας είναι καλύτερος άνθρωπος. Πολλές (οι περισσότερες ίσως) λογικές πλάνες λειτουργούν μέσω της μετατόπισης της στάσης.

από δεύτερο (ή τρίτο) χέρι σχετικά με το τι σκέφτονται αυτοί και να είμαστε ακριβείς όσον αφορά τις απόψεις τους. Καμιά φορά οι άνθρωποι πρέπει να αποκλείονται από τη συζήτηση – ειδικά αν χρησιμοποιούν την απειλή βίας (πλάνη με την ονομασία *argumentum ad baculum*), ή αν αρνούνται ν' αφήσουν τους άλλους να μιλήσουν, ή αν αρνούνται ν' ακολουθήσουν τους κανόνες του διαλόγου. Όταν έρχεται ο αποκλεισμός (και πάντα πρέπει να έρχεται ως έναν βαθμό, διαφορετικά δε θα τελειώναμε τη συζήτηση), δεν μπορεί να γίνεται απλώς στη βάση του εμείς-κατά-αυτών. Πρέπει να τους αποκλείουμε βάσει μιας αιτιολογίας την οποία θα θεωρούσαμε λογική αν ήμασταν εμείς αυτοί που αποκλειόμασταν.

Αυτό είναι ένα παράδειγμα του κανόνα της αμεροληψίας. Η προσπάθεια να είμαστε αμερόληπτοι σε μια συζήτηση –να εφαρμόζουμε τους κανόνες, συμπεριλαμβανομένου του κανόνα ότι οι κανόνες ισχύουν εξίσου για όλους– θα οδηγήσει σε συζητήσεις για τους κανόνες. Και αυτό είναι καλό σημάδι. Οι συμμετέχοντες συχνά χρειάζεται να συζητάνε για το πώς πρέπει να συζητάμε, ποια θεωρούνται σχετικά αποδεικτικά στοιχεία, τι αποτελεί προβληματική συμπεριφορά ή αθέμιτες κινήσεις και ποιες είναι οι καταλληλότερες «στάσεις». Για την ακρίβεια, *οι συζητήσεις σχετικά με το*

πώς πρέπει να συζητάμε είναι αυτές που έρχονται περισσότερο σε αντίθεση με τη δημαγωγία, ιδιαίτερα αν αυτές οι συζητήσεις αφορούν το κατά πόσο οι κανόνες ισχύουν εξίσου για όλους τους συμμετέχοντες – αν το επιχείρημα κατά του προσώπου επιτρέπεται για εμάς, τότε επιτρέπεται και για τους άλλους.* Επίσης, προσπαθούμε, όσο καλύτερα μπορούμε, να είμαστε δίκαιοι ο ένας απέναντι στον άλλο ως προς το πώς χαρακτηρίζουμε ή περιγράφουμε τι σκέφτονται οι άλλοι. Μερικές φορές αυτό σημαίνει να προβαίνουμε σε συναγωγές –να επισημαίνουμε ότι ο αντίπαλός μας κάνει μια υπόθεση που θεωρούμε πως είναι λανθασμένη–, αλλά χρειάζεται να είμαστε υπεύθυνοι ως προς τον τρόπο που κάνουμε αυτές τις συναγωγές. Μπορούμε να είμαστε μοχθηροί, θυμωμένοι, βίαιοι και εξαιρετικά επι-

* Δεν υπαινίσσομαι ότι κάθε συζήτηση θα πρέπει να έχει αυτά τα χαρακτηριστικά. Μπορεί να είναι πολύ λυτρωτικό να καθόμαστε με φίλους και να είμαστε εξωφρενικά άδικοι μιλώντας για αυτούς. Και μερικές φορές είναι χρήσιμο να έχουμε μια υποστηρικτική ομάδα όπου η διαφωνία θα αποθαρρύνεται. Ωστόσο, αυτές είναι περιπτώσεις συζητήσεων που δεν αποτελούν δημοκρατικό διάλογο. Ακριβώς όπως το φούτμπολ και το ποδόσφαιρο έχουν διαφορετικούς κανόνες, το ίδιο ισχύει και για τα διάφορα είδη συζητήσεων.

κριτικοί, αρκεί να μην γκρινιάζουμε αν κι αυτοί είναι εξίσου μοχθηροί, θυμωμένοι, βίαιοι και επικριτικοί απέναντί μας. Και πρέπει να αναλαμβάνουμε την ευθύνη για ό,τι λέμε, όσον αφορά πράγματα όπως το να «σώζουμε» τους ισχυρισμούς μας αν αυτοί αμφισβητούνται, να προσπαθούμε να είμαστε ακριβείς και ειλικρινείς, να προσπαθούμε να στηρίζουμε τα επιχειρήματά μας σε σχετικά αποδεικτικά στοιχεία και αξιόπιστες πηγές (περισσότερα γι' αυτό παρακάτω) και να αναγνωρίζουμε τις λογικές προκείμενες και συνέπειες των όσων συζητάμε. Χρειάζεται να εισερχόμαστε στη συζήτηση πρόθυμοι να κάνουμε λάθος, πρόθυμοι να παραδεχτούμε τα όρια της γνώσης μας, πρόθυμοι να αναθεωρήσουμε τα αποδεικτικά στοιχεία, τις πηγές και τις προκείμενές μας. Αυτό σημαίνει αυτοσκεπτικισμός.

Όπως θα εξεταστεί αργότερα (επειδή είναι περίπλοκο), πολλοί υποθέτουν ότι υπάρχει ένα απόλυτο δίπολο ανάμεσα στη βεβαιότητα και τον φλου και αόριστο σχετικισμό. Υποθέτουν ότι είτε είσαι σίγουρος (περίπτωση κατά την οποία δικαιολογείται να ενεργείς σύμφωνα με τις πεποιθήσεις σου) είτε δεν έχεις ιδέα (περίπτωση κατά την οποία δε δικαιολογείται). Στην πραγματικότητα, όλοι λειτουργούμε σ' έναν κόσμο που έχει διάφορους βαθμούς αβεβαιότητας, κάποιοι από τους

οποίους θα έπρεπε να μας κάνουν να σταματάμε, αλλά οι περισσότεροι μας δίνουν τη δυνατότητα να ενεργούμε γιατί είμαστε επαρκώς και ευλόγως σίγουροι. Ο κανόνας του αυτοσκεπτικισμού δε σημαίνει ότι δεν πρέπει να δρούμε ποτέ επειδή δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι, αλλά ότι πρέπει, ιδιαίτερα αν το διακύβευμα είναι υψηλό, να σκεφτόμαστε *πώς* σκεφτόμαστε.

Αν διαφωνούμε σχετικά με κάποια πορεία δράσης, τότε βρισκόμαστε στη σφαίρα του «πολιτικού διαλόγου», και υπάρχει μακροχρόνια συναίνεση σχετικά με το ποιες στάσεις θα συμβάλουν περισσότερο στην προσπάθεια να προσδιοριστούν οι καλύτερες πολιτικές για μια κοινότητα. Ο εποικοδομητικός πολιτικός διάλογος έχει να κάνει με τη συζήτηση για την ανάγκη (ποιο είναι το πρόβλημα ή το δεινό που καθιστά αναγκαίο να αλλάξουμε αυτό που κάνουμε) και τα διάφορα πιθανά πλάνα για την αντιμετώπισή της. Πρέπει επίσης να συζητήσουμε για τα αίτια του προβλήματος, γιατί, παρά τα όσα πιστεύει πολύς κόσμος, η σωστή λύση είναι σπάνια προφανής – οι λύσεις σχετίζονται άμεσα με το/τα συγκεκριμένο/α αίτιο/α, και συνεπώς πρέπει να βεβαιωνόμαστε ότι περιγράφουμε το αίτιο με ακρίβεια. Αν τα λάστιχα του αυτοκινήτου μου έχουν φθαρεί επειδή είναι παλιά, τότε η αντικατάστασή τους είναι ένα

εξαιρετικό πλάνο· αν έχουν φθαρεί επειδή έχει χαλάσει η ευθυγράμμιση, τότε η απλή αντικατάστασή τους μακροπρόθεσμα είναι μια πολύ δαπανηρή λύση. Προτού αντικαταστήσω τα λάστιχα (πλάνο), θα πρέπει να καταλάβω γιατί έχουν φθαρεί (αίτιο). Όταν συζητάμε για την ανάγκη και τα αίτιά της, την ίδια στιγμή εντοπίζουμε κι ένα δεινό – δηλαδή, ένα πρόβλημα που είναι σημαντικό και εγγενές στην κατάσταση (δε θα φύγει από μόνο του). Αν πάω στον γιατρό με πολλά συμπτώματα και προτείνω να μου δώσει αντιβίωση, ο γιατρός θα πρέπει να προσδιορίσει την αιτία των συμπτωμάτων μου· αν η αιτία είναι ένας ιός που θα φύγει μέσα σε μία μέρα, τότε είναι αχρείαστο να πληρώσω αντιβιοτικά, και μπορεί να έχει ακόμα και ανεπιθύμητες συνέπειες, όπως το να γίνω πιο ανθεκτικός στα αντιβιοτικά που ενδεχομένως χρειαστώ αργότερα.

Όταν συζητάμε για πιθανά πλάνα, πρέπει να έχουμε κατά νου τις στάσεις της φερεγγυότητας, της εφικτότητας και των ανεπιθύμητων συνεπειών. Πρέπει να συζητήσουμε κατά πόσο ένα πλάνο λύνει το πρόβλημα ή το δεινό που έχει εντοπιστεί (τα καινούργια λάστιχα δε θα επιδιορθώσουν την ευθυγράμμισή μου· η αντιβίωση δε θα θεραπεύσει το κρύωμά μου), αν το πλάνο είναι πρακτικό και αν τελικά μπορεί να κάνει περισσό-

τερο κακό παρά καλό. Αν ο Διάσημος Πολιτικός παρουσιάζει πολλά στατιστικά στοιχεία για το πόσο τρομερή είναι η εγκληματικότητα, και δείχνει ότι τα πιο βίαια εγκλήματα διαπράττονται από άρρενες μεταξύ δεκαέξι και είκοσι τεσσάρων ετών, τότε μπορεί να προτείνει το πλάνο να κλειδώνουμε όλους τους άρρενες όταν γίνονται δεκαέξι και να τους αφήνουμε ελεύθερους όταν γίνονται είκοσι πέντε. Μπορεί αυτό να έλυνε το πρόβλημα, αλλά δεν είναι εφικτό, και οι συνέπειες θα ήταν χειρότερες από το πρόβλημα.

Συνεπώς, ένα από τα προβλήματα με τη δημαγωγία είναι ότι παραβιάζει όλους αυτούς τους κανόνες του δημόσιου διαλόγου. Η δημαγωγία λέει ότι μόνο *εμείς* πρέπει να συμπεριληφθούμε στον διάλογο γιατί *αυτοί* είναι το πρόβλημα· εμείς είμαστε κατά βάση καλύτεροι, και αυτοί είναι κατά βάση κακοί, συνεπώς θα ήταν λάθος (συχνά χρησιμοποιείται ο όρος «αυτοκτονικό») να τους συμπεριφερόμαστε όπως θα θέλαμε να μας συμπεριφέρονται· η μόνη ρητορική υποχρέωση που έχουμε είναι να είμαστε πιστοί στην κλίκα· η μόνη κατάλληλη στάσις είναι η ανάγκη, η οποία ανάγεται σε θέματα ταυτότητας.

ΠΩΣ ΜΠΟΡΟΥΜΕ ΝΑ ΝΙΚΗΣΟΥΜΕ ΤΗ ΔΗΜΑΓΩΓΙΑ ΚΑΙ ΤΟΝ ΛΑΪΚΙΣΜΟ

Τι είναι δημαγωγία; Είναι εύκολο να εντοπίσουμε κάποιους δημαγωγούς. Είναι χαρισματικοί και ανεβαίνουν στην εξουσία υποθάλποντας ευτελή ήθη και προκαταλαμβάνοντας καταστάσεις. Όπως, όμως, εξηγεί η Καθηγήτρια Πατρίσια Ρόμπερτς-Μίλερ, δημαγωγός είναι οποιοσδήποτε ανάγει όλα τα θέματα στο *εμείς* εναντίων *αυτών*.

Γιατί είναι επικίνδυνη; Η δημαγωγία αποτελεί τη μεγαλύτερη απειλή της δημοκρατίας. Φθείρει την ορθολογική δημόσια συζήτηση έτσι ώστε να παγώνει τη χάραξη πολιτικής, ενώ η άποψη ότι εμείς ποτέ δεν υποκύπτουμε και ότι εκείνοι φταίνε για τα πάντα είναι εξίσου επικίνδυνη.

Πώς μπορούμε να τη σταματήσουμε; Οι δημαγωγοί ακολουθούν προβλέψιμα βήματα σε ό,τι λένε και κάνουν για να πάρουν την εξουσία. Το κλειδί αντιμετώπισης της δημαγωγίας είναι να την αναγνωρίζουμε όταν ερχόμαστε αντιμέτωποι με αυτήν και να ξέρουμε πού οδηγεί.

Εκδόσεις ΨΥΧΟΓΙΟΣ
www.psychogios.gr

ISBN: 978-618-01-2378-4

9 786180 123784

ΚΩΔ. ΜΗΧΗΣΗΣ: 20272

ΓΙΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΕΣ ΜΕ ΑΠΑΙΤΗΣΕΙΣ